

ББК 66.3 (4 Укр) 3

Г.П. Фердман

Науковий центр бойового застосування Сухопутних військ, Одеса

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Реалії сьогодення свідчать, що національна безпека є і буде залишатися в майбутньому однією з головних завдань держави, а так як Україна стала на шлях демократичних перетворень, внутрішню перебудову держави і суспільства намагається проводити разом з розширенням та поглибленням різноманітних стосунків з іншими державами, проблема національної безпеки зростає та її поширюється. Стаття присвячена аналізу соціально-політичних проблем національної безпеки України та наданню пропозицій щодо її підвищення.

Ключові слова: національна безпека, державна політика, боротьба з тероризмом, попередження, запобігання.

Вступ

Аналіз ситуації в Україні та її позиціонування у міжнародному середовищі надають можливість стверджувати, що більшість загроз національній безпеці України мають внутрішнє походження [1]. Це і корупція, і організована, насамперед економічна, злочинність, і поширення наркоманії, і “тіньова” економіка, й істотні деформації економічного та соціального розвитку, серйозні екологічні і техногенні проблеми тощо, але особливо хочеться виділити тероризм, що все більше загрожує безпеці багатьох країн і їхнім громадянам, спричиняє величезні політичні, економічні і моральні втрати, чинить сильний психологічний тиск на великі маси людей. Разом з тим, це явище, що притаманне будь-якому суспільству, а отже в абстрактному розумінні і всій світовій спільноті, відповідно є індикатором існування того чи іншого суспільства, конкретної держави.

Боротьба з проявами тероризму є однією з складових Концепції Національної безпеки України, де визнається, що Національна безпека, як стан захищеності важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз є необхідною умовою збереження і примноження духовних та матеріальних цінностей. Боротьба з тероризмом є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Від позитивного розв’язання цієї проблеми значною мірою залежить і позитивне вирішення всіх інших проблем. Суспільна система, що не здатна запобігти можливим проявам тероризму, завжди перебуватиме на межі ризику й постійно потерпатиме від інших внутрішніх або зовнішніх чинників, які тісно пов’язані між собою.

Геополітичні зазіхання окремих розвинутих держав створюють умови для насильницьких за змістом конфліктів, які породжують тероризм. З іншого боку, деструктивні, сепаратистські сили або національно-патріотичні рухи, враховуючи і використовуючи ці зазіхання, вдаються до терористичних методів дій для досягнення своїх місцевих цілей. У

зв’язку з прийняттям країнами додаткових заходів безпеки тероризм може зосередити свою діяльність на нових цілях – нафтопроводах, системах енергопостачання, водних комунікаціях та інших важливих об’єктах стратегічного значення.

Дотепер державні органи влади знаходили шляхи вирішення політичних криз, “згладжували кути”, у результаті чого використання насильства екстремістами втрачало ефективність. Поряд з цим, аналіз тенденцій розвитку тероризму у світі дає підстави стверджувати, що дії зовнішніх сил можуть призвести до активізації терористичної діяльності у державі.

До того ж, маючи досить великий спільний з Росією сегмент економіки, відповідні об’єкти та комунікації, у тому числі техногеннонебезпечні, не слід виключати можливі терористичні напади на різні важливі об’єкти поблизу кордону, об’єкти Чорноморського флоту Росії в місті Севастополь та інше. Також серед опосередкованих умов можливого виникнення і розвитку тероризму науковці називають такі:

- політична нестабільність: сукупність таких факторів, як тиск на інститути влади і громадську свідомість, відсутність реальної демократії, високий рівень корупції можуть призвести до стихійних терористичних актів;
- існування конфліктів у релігійному середовищі, що може призвести до трьох форм вияву: як вирішення спірних питань у сфері власності, як варіант підтримки і поширення ідеології в ряді регіонів України, як масовий суїцид з боку деструктивних релігійних культів;
- низький рівень медичного обслуговування, санітарного, епідеміологічного контролю обумовлює використання хіміко-бактеріологічної зброї;
- існування етнічних суперечностей в окремих регіонах України;
- незахищеність інформаційного простору, оскільки найбільш слабкими є телекомунікаційні вузли, центри супутникового зв’язку і канали міжнародного інформаційного обміну [2].

В умовах складної політичної та економічної ситуації в Україні релігійний фактор все більше впливає на розвиток суспільних процесів. Поряд з класичними церквами зараз набирають силу й релігії, які зароджувались і “мають основну прописку” на віддалених від кордонів України територіях. Серйозну проблему утворює релігійний екстремізм. До нашої держави приїздять релігійні місіонери з різних континентів світу, на її території створюються центри новітніх нетрадиційних релігійних сект і напрямків, серед яких є й екстремістські. За певних обставин вони можуть стати детонатором важко передбачуваного за наслідками вибуху тероризму в країні.

Загальна проблема статті полягає у тому, що реалії сьогодення свідчать, що національна безпека є і буде залишатися в майбутньому однією з головних завдань держави, а так як Україна стала на шлях демократичних перетворень, внутрішню перебудову держави і суспільства намагається проводити разом з розширенням та поглибленням різноманітних стосунків з іншими державами, проблема національної безпеки зростає та й поширюється.

Дане дослідження тісно пов'язане з важливими практичними завданнями, які ставлять ООН, Президент України, РНБО, Міністр Оборони України тощо.

Аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених А. Вольферс, Ч. Берд, С. Браун, М. Каплан, О. Бодрук, О. Врадій, О. Гончаренко, Є. Лісіцин, Н. Маслова – Лисичкина [1 – 6], В. Боровцева, Ю. Герасимова, А. Козакова, А. Красковського, В. Лисенкова, В. Малісона та С. Малісона, Б. Мацкевича, Л. Нерсесяна, И. Ногінова, Д. Петерсена, Ю. Соболева, О. Соколова, В. Черепашенця, В. Толстова, В. Чумака, Г. Загорського, В. Раденького, В. Симакова, Л. Тупічієнко та інших показує, що в них було започатковано розв'язання проблеми національної безпеки та тероризму, але зі змінами, які щодня відбуваються у світі, політичному житті, нації та суспільстві, дана проблема зостається недостатньо дослідженою.

Тому, метою даної статті є: визначення пріоритету попередження та запобігання тероризму у сфері забезпечення національної безпеки Україні. Її досягнення потребує розв'язання наступних завдань:

- 1) проаналізувати соціально-політичні проблеми національної безпеки України;
- 2) надання пропозицій щодо підвищення національної безпеки України.

Побудова української державності не завершена і реальна державна влада тримається на балансі різноманітних політичних сил, що протистоять один одному і мають різні історичні, класові, кланові та інші коріння та напрямки. Тому доцільною є думка С. Белашко [3], який в якості сценаріїв можливих терористичних актів, що можуть істотно вплинути

на українську політику, розглядає наступні:

- ліквідація діючого президента;
- ліквідація одного з найбільш реальних кандидатів на наступних президентських виборах;
- здійснення терористичних актів, що не мають прямої мети;
- демонстрація тої чи іншої політичної сили діяти рішучо на благо народу;
- дискредитація політичних конкурентів.

І хоча С. Белашко обґрунтовує таку можливість прояву тероризму, ґрунтуючись на аналізі терористичного потенціалу, протягом 2000-2004 років, однак їх реалістичність нині не є менш актуальною.

Після трагічних подій 11 вересня 2001 р. у США та в багатьох країнах світу знову гостро постало питання “національної безпеки”, яка в будь-якій країні нині вже не може бути забезпечена повною мірою без тісної співпраці з впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівнів. Як свідчить світова практика, в різних країнах загальнодержавні координаційні органи у сфері боротьби з тероризмом виникали вже після того, як це явище набувало серйозних масштабів й перетворювалося на реальну загрозу національній безпеці.

Основний матеріал

З розгортанням процесу формування і становлення суверенних національних держав проблема національної безпеки все більше і більше актуалізувалася. Сьогодні, коли на планеті функціонує понад 250 національних держав з різними традиціями, історичним досвідом, інтересами та амбіціями, проблема національної безпеки для кожної з них набуває доленосного значення. У цьому контексті не є винятком і Україна.

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є:

- Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Рада національної безпеки та оборони;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені згідно законам України;
- об'єднання громадян (рис. 1).

Закон України “Про основи національної безпеки України” [4], прийнятий Верховною Радою у червні 2003 року, визначає національну безпеку як захи-

ценість життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, за допомогою якої забезпечується постійний розвиток суспільства, своє-

часне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Згідно закону об'єктами національної безпеки є:

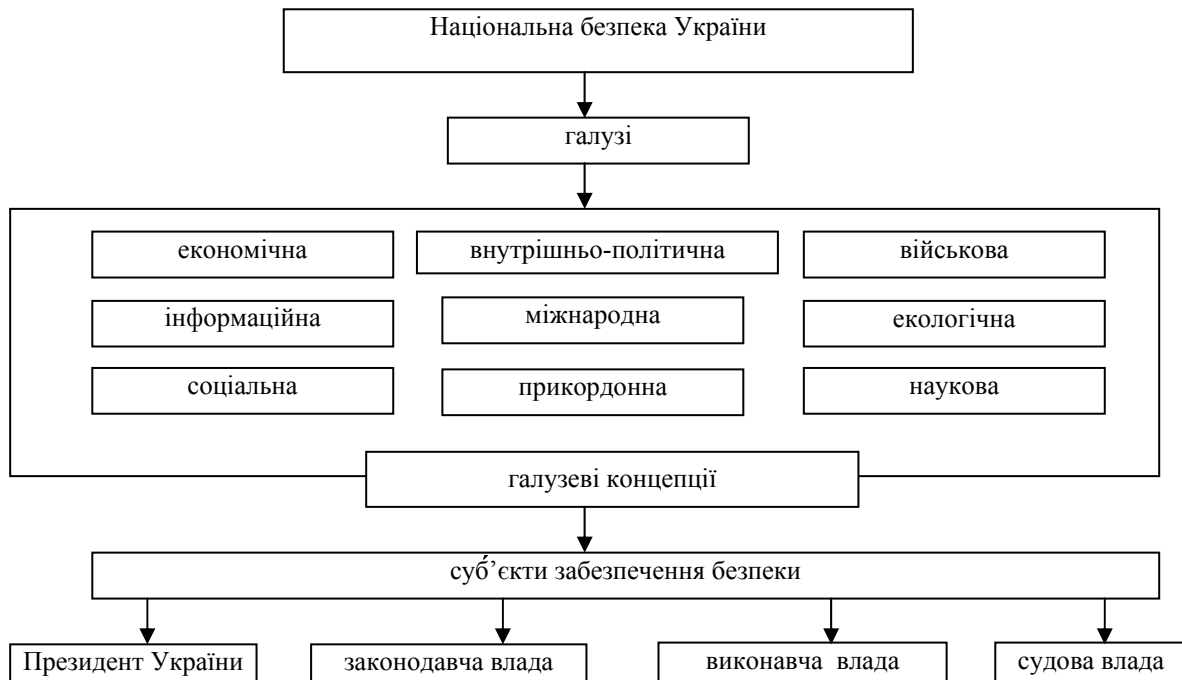

Рис. 1. Сфера та суб'єкти національної безпеки України

- людина та громадянин – їх конституційні права та свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне та навколишнє природне середовища і природні ресурси;
- держава – її конституційний порядок, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканість.

В цьому ж законі було опрацьовано розв'язання проблеми національної безпеки, зокрема у Статті 7. “Загрози національним інтересам і національній безпеці України”, достатньо розглянуті її основні сфери (зовнішньополітична, державної безпеки, воєнної та безпеки державного кордону України, економічна, соціальна та гуманітарна, науково-технологічна, екологічна та інформаційна). Але у воєнній сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній, економічній, науково-технологічній, соціальній, інформаційній та гуманітарній сферах боротьба з тероризмом як напрям діяльності не зазначена.

Разом з тим, у внутрішньополітичній сфері та в сфері державної безпеки, питання внутрішньодержавного тероризму, не дивлячись на його особливу актуальність та безперечний зв'язок із національною безпекою держави та міжнародним тероризмом, практично відсутнє, в останній згадується лише про поширення міжнародного тероризму; загрозу використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України.

Національна безпека України забезпечується

шляхом проведення виваженої державної політики у відповідності з прийнятими у встановленому порядку доктринами, концепціями, стратегіями та програмами в політичній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, міжнародній, прикордонній та других сферах. На стан безпеки держави впливають зовнішні та внутрішні фактори, тому в системі національної безпеки України існують потенційні та реальні загрози захисту національних інтересів, які теж можуть бути внутрішніми та зовнішніми до яких належить одна з найнебезпечніших загроз, а саме – тероризм (рис. 2).

Координаційним органом з питань національної безпеки та оборони є Рада національної безпеки та оборони України. Саме від якості функціонування цього органу в основному залежить практична реалізація національних інтересів, важливість чого в сучасному стрімко трансформованому світі незаперечна.

Закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 5 березня 1998 р. визначає правові засади організації та діяльності, склад, структуру, компетенції і функції. За формальними ознаками Рада національної безпеки та оборони (РНБО) України стоїть над Службою Безпеки України (СБУ), Міністерством оборони та іншими силовими відомствами. Але у переліку функцій Ради національної безпеки і оборони України немає і згадки про боротьбу з тероризмом і, таким чином, формально, згідно із Законом, ця діяльність не віднесена до компетенції РНБО України.

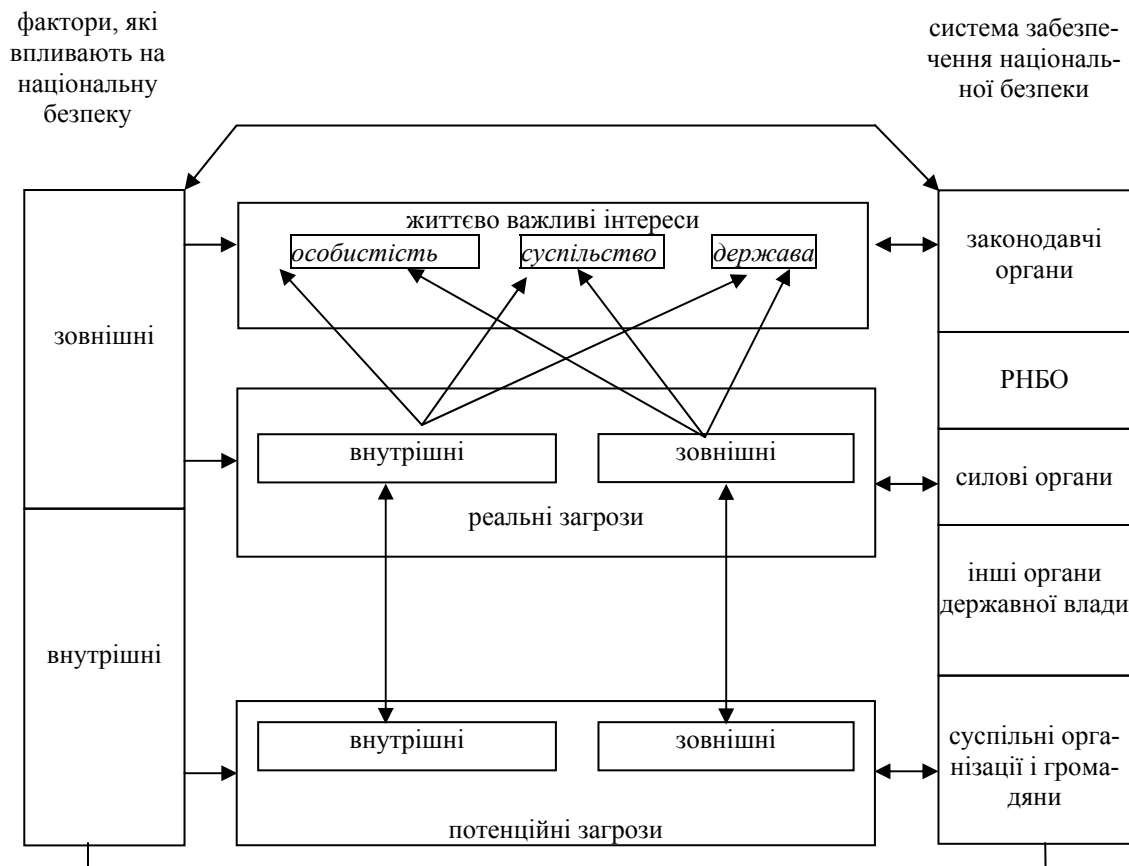

Рис. 2. Система національної безпеки України

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції (ст. 4), є:

- Служба безпеки України (головний орган у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю);
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Міністерство оборони України;
- Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;
- Державний комітет у справах охорони державного кордону України;
- Державний департамент України з питань виконання покарань;
- Управління державної охорони України.

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються й інші міністерства та відомства України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою.

Крім того, існують координуючі та дорадчі органи (Антикризовий центр, Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій). Так, Антикризовий центр, який створено згідно з Указом Президента України від 5 листопада 2002 р. № 991/2002, згідно із відповідним Положенням, є постій-

но діючим дорадчим органом, утвореним для зміцнення взаємодії центральних органів виконавчої влади та координації здійснюваних ними заходів щодо реалізації державної політики у сфері запобігання і подолання кризових ситуацій, що спричинені терористичними актами або екстремістськими проявами.

Сфера національної безпеки є основною сферою діяльності антитерористичних сил держави. Тому саме у цій сфері чинними є основні закони, що регулюють боротьбу з тероризмом, а саме: “Про Службу безпеки України”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про розвідувальні органи України”, “Про контррозвідувальну діяльність”, “Про боротьбу з тероризмом” [5, 6, 7, 8, 9].

Закон України “Про боротьбу з тероризмом” [9] встановлює порядок контролю як за дотриманням законодавства при проведенні боротьби з тероризмом, що здійснюється Верховною Радою, так і за діяльністю суб'єктів боротьби з тероризмом (здійснюється Президентом України) [10]. Нагляд за додержанням вимог законодавства органами, які беруть участь у антитерористичних заходах покладається на Генерального прокурора України та уповноважених ним прокурорів.

Така змішана форма підзвітності поєднує форми контролю, притаманні європейським країнам – за британською та континентальною моделями, оскільки залучає до процесу контролю всі гілки влади. З однієї сторони, це забезпечує більш суттєвий конт-

роль за дотриманням законодавства, а з іншої змішана форма звітності вимагає уніфікації, оскільки ускладнює нагляд і підчас може призвести до конфлікту інтересів між органами, уповноваженими контролювати законність антитерористичної діяльності.

Висновки

1. Проблема національної безпеки в умовах поширення глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, складної геополітичної ситуації, побудови демократичного суспільства має декілька найважливіших соціально-політичних, політико-правових аспектів, які нерозривно пов'язані один з одним – всі їх можна звести до політичного, який переломлюється через соціальний, організаційний та правовий.

2. У подальшому велику роль буде відігравати система взаємодії між відомствами, що беруть участь у заходах протидії терористичним проявам для координації і проведення єдиної політики боротьби з тероризмом у загальнонаціональному масштабі. Це потребує при здійсненні всього комплексу заходів із протидії та запобігання тероризму задіяння органів всіх гілок державної влади, поєднання їх зусиль та скоординованого напрямку роботи з метою уникнення дублювання, проведення узгоджених дій.

3. Соціально-економічна напруженість, кризове становище в Україні, повільний рух в утвердженні принципів демократичного суспільства, правової держави є підґрунтям конфліктних ситуацій в суспільстві, що інколи обумовлює прояви терористичних діянь як поодиноких випадків, так і організованих злочинних груп.

4. Доцільним є створення Міжвідомчого центру по боротьбі з тероризмом при Раді національної безпеки та оборони, на яку окрім функцій організації і координації дій слід покласти підготовку та перепідготовку фахівців на базі спеціалізованих навчальних центрів у силових відомствах. За винятком

тих, де вони вже є, необхідно створити спеціалізовані підрозділи по боротьбі з тероризмом.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку вважаю дослідження видів та форм сучасного тероризму.

Список літератури

1. Фердман Г.П. Правовий аспект попередження та запобігання внутрішньодержавного тероризму при забезпеченні національної безпеки України / Г.П. Фердман // Державне управління: теорія та практика: електр. наук. фах. вид. – 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: www.nbuv.gov.ua.
2. Телеуун С. Політико-правові передумови боротьби з тероризмом / С. Телеуун // Право України. – 2001. – № 12. – С. 21-23.
3. Белаішко С. Тероризм как технология политики / С. Белаішко // Персонал. – 2000. – № 4. – С. 62-65.
4. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – N 39. – С. 342-361.
5. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18.02.1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – С. 189-217.
6. Закон України “Про розвідувальні органи України” від 22.03.2001 р. № 331-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 19. – С. 87-100.
7. Закон України “Про Службу безпеки України” від 23.03.1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 27. – С. 376-391.
8. Закон України “Про контррозвідувальну діяльність” від 26.12.2002 р. № 374-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 12. – С. 82-99.
9. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 27.03.2003 р. № 25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Ліпкан В.А. Нужен ли Украине Закон «По борьбе с терроризмом» / В.А. Ліпкан // Бизнес и безопасность. – 2002. – № 2. – С. 12-15.

Надійшла до редколегії 11.02.2009

Рецензент: канд. військ. наук, проф. В.С. Мінісов, Науковий центр бойового застосування Сухопутних військ, Одеса.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Г.П. Фердман

Сегодняшние реалии свидетельствуют, что национальная безопасность есть и будет оставаться в будущем одним из главных заданий государства, а так как Украина стала на путь демократических преобразований, внутреннюю перестройку государства и общества пытается проводить вместе с расширением и углублением разнообразных отношений с другими государствами, проблема национальной безопасности возрастает и расширяется. Статья посвящена анализу социально-политических проблем национальной безопасности Украины с предоставлением предложений по ее повышению.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственная политика, борьба с терроризмом, предупреждение, предотвращение.

SOCIAL AND POLITICAL PROBLEMS OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

G.P. Ferdman

Today's realities testify that national safety is and it will remain in the future one of main tasks of the state, and because Ukraine became on the way of democratic transformations, tries to conduct internal alteration of the state and society together with expansion and deepening of various relationships with other states, the problem of national safety increases and broadens. The article is dedicated to the social and political problems of national security of Ukraine, and ways of its improvement are presented.

Keywords: national safety, public policy, fight against terrorism, warning, prevention.